

2. *Ісаєвич Я.Д.* Братства та їхні школи. Шкільництво уніатів // Історія української культури. – К. : Наукова думка, 2001. – Том 2. (Українська культура XIII – першої половини XVII століть).
3. *Корній Л.П.* Історія української музики. Частина перша (Від найдавніших часів до XVIII ст.). – Київ–Харків–Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1998. – 402 с.
4. *Кудрик Б.М.* Огляд історії української церковної музики. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 128 с.
5. *Медынский Е. Н.* Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией / Евгений Николаевич Медынский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1954. – 157 с.
6. *Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века*, описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским / Пер. с араб. Г. Муркоса. – М. : Общ-во сохранения литературного наследия, 2005. – 728 с.
7. *Цалай-Якименко О. С.* Київська школа музики XVII століття : [монографія]. – Київ – Львів – Полтава : Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 2002. – 512 с.
8. *Ясіновський Ю.* З історії музики західноукраїнських земель XVI-XVII ст. // Українське музикознав. – Київ, 1986. – Вип. 21. – С. 107 – 116.
9. *Ясіновський Ю.П.* Український нотолінійний Ірмолой як тип гимнографічного збірника: зміст, структура // Записки НТШ. Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 1993. – Т. ССXXVI. – С. 41 – 55.

УДК 37.016:78(091)''18''(477)

Куненко Л. О.

МУЗИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У XIX СТОЛІТТІ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статтє представлєны исторические сведения о развитии музыкального образования и уровне музыкальной культуры на Украине в XIX столетии. Данные подтверждаются цитатами из популярных журналов того времени и исторических первоисточников.

Ключевые слова: музыкальное образование, музыкальное воспитание, музыкальная культура Украины, музыкальные инструменты, хоровое пение.

На думку багатьох дослідників різних наукових галузей (В. Бондар, В. Гудоніс, І. Зязюн, Н. Коваленко, Ф. Корольов, Е. Кучменко, М. Малофєєв, М. Супрун, В. Феоктистова, М. Ярмаченко та ін.) неможливо зрозуміти принципи навчання дітей на національній основі та формування взаємостосунків між ними, а тим більше обґрунтовано прогнозувати розвиток вітчизняної системи освіти, якщо не розглядати її динаміку в контексті історичного розвитку певної цивілізації. Так, Ф.Корольов зазначає, що історичний підхід до вивчення педагогічної науки, розширює обрій дослідження й підводить до більш глибокого розуміння сутності самого явища.

Тому метою даної статті є висвітлення основних напрямків музичної освіти і музичного життя і України XIX ст. для актуалізації головного завдання сучасної музичної освіти – відновлення та запозичення кращих традицій національної культурної спадщини у освітньо-виховному процесі.

Адміністративний устрій, соціально-економічний розвиток і пов'язане з ним суспільно-політичне життя України XIX ст. представляє строкату картину з швидкоплинними різними подіями. З початку 1796 р. на території України розповсюджувався загальноросійський адміністративний устрій та пов'язані з ним реформи. Лівобережну й Правобережну Україну було поділено на губернії. Лівобережна Україна організувалась спочатку у Малоросійську губернію, пізніше її було перетворено у Малоросійське генерал-губернаторство, до складу якого увійшла Чернігівська і Полтавська губернії; Слобожанщина була переорганізована на Слобідсько-Українську губернію; у Правобережній Україні створено Київську, Подільську, Волинську, Новоросійську губернії та ін.. Новоросійська губернія довгий час реконструювалась, перейменовувалась (на Херсонську) і ділилась (на Катеринославську, Вознесенську, Таврійську, Миколаївську губернії) та ін. [3, 54].

Це свідчило про те, що у всіх цих генерал-губернаторствах і губерніях повинна була існувати єдина система освіти як загальна так і музична. Цією проблемою безпосередньо займалося Міністерство народної освіти, яке мало на меті відкриття мережі шкіл (нижчих, середніх і вищих), а саме: парафіяльні (однокласні), повітові (двокласні), недільні школи, гімназії, ліцеї, приватні пансіони, інститути шляхетних дівчат, університети; організовувались шкільні округи, кураторами яких були університети. Особливо слід відзначити діяльність Київського університету імені св. Володимира (який був відкритий у 1834 р.), внаслідок чого було організовано Київський навчальний

округ, який опікувався контролем і допомогою в організації навчання в Київській, Волинській, Подільській, Полтавській, Чернігівській губерніях.

Київському університету св. Володимира долею було призначено вести велику просвітницьку роботу і стати центром боротьби за відродження національної культури, несучи в широкі маси населення ідеї загальнокультурного виховання. Лідером відродження і прикладом невтомного збирача народних традицій і музично-поетичного фольклору був перший ректор університету св. Володимира М. Максимович (1804-1873рр.). До його наукового доробку входили дослідження в галузі історії, літератури, етнографії, ботаніки. Особливо цікаві для нас його збірки українських народних пісень, які він записував сам і закликав записувати читачів без змін, як “вони співаються в народі”. “Грандіозна праця Максимовича-фольклориста, його діяльність як ректора і професора прилучала слухачів до його ідей та наукових інтересів, ставала орієнтиром для університетської молоді на шляху вивчення історії й культури рідного народу” [5, 50].

”Історичні колізії збагатили культуру народу. XIX століття мало неоціненний спадок – демократичні основи освіти, закладені братськими та дяківськими школами, традиції багатоаспектного, широкомасштабного просвітництва Києво-Могилянської академії, невичерпні скарби народної музики з її вершинними проявами – думами, історичними піснями, мистецтвом кобзарів і лірників” [7, 7].

У історичних джерелах цього періоду розповідається про відкриття великої кількості шкіл для різних вікових категорій населення (народні початкові школи, школи при монастирях і сільських церквах, гімназії, ліцеї, братські школи, приватні пансіони тощо). До складу предметів, що визначали рівень загальної освіти обов’язково входили спів і музична грамота як показники естетичного виховання молоді. ”Висуваючи на перший план вивчення наук, педагогія братських шкіл не залишала поза увагою й естетичної сторони і вводила до вжитку різні засоби для розвитку й шляхетного смаку в дітях, такими засобами були артистичні мистецтва – спів, музика й малювання” [7, 9].

В основі практики навчання музики братських шкіл так званого Нового часу була відкритість до західноєвропейської музики і культури взагалі, що зумовило використання в навчанні багатоголосного хорового співу, яке ґрунтувалось на партесному (від пізньолат. *partes* – голоси, у переносному розумінні хорова партія; стиль української хорової музики). Цей стиль співу був заснований ще у XVIII ст. видатним українським композитором, вченим-теоретиком і педагогом Миколою Дилецьким, творчість і теоретико-наукові здобутки якого розвивались під впливом, а пізніше і паралельно із західноєвропейською музичною культурою. Популярність партесного співу і використання його в різних святкових і важливих політичних заходах підтверджується історичними документами (грамотами, наказами тощо): ”Да vybrati б вам из братии по портесу певцов добрых и краснотласных” [5, 190]. Братські школи були кузницею демократично налаштованих педагогічних кадрів, які розвивали культуру партесного хорового стилю й співу та несли свої знання в педагогічну практику шкіл тих часів.

Не зважаючи на заборони царським урядом поширювати народне мистецтво, мову, літературу і культуру взагалі, розвивається кобзарське мистецтво, яке у XVI-XVII столітті досягло найвищої майстерності й популярності. Збереженню народних кобзарських традицій і пісень українська національна культура завдячує легендарному кобзарю Остапу Вересаю, який, всупереч усім гонінням й заборонам, продовжував свою місію збирача і популяризатора народного музичного фольклору.

На початку XIX століття поширилась мода на домашнє виховання дітей та юнацтва, яке передбачало вміння танцювати, грати на фортепіано або гітарі, співати, говорити французькою мовою, малювати. Таке побутове музикування передбачало спів романсів, арій з популярних опер під особистий акомпанемент; в більш великих родинах організовували сімейний хор або оркестр. У домашньому музикуванні обов’язково брали участь і найменші домочадці.

Грали на різних інструментах: у містах - на фортепіано, скрипці, віолончелі, флейті; в сільській місцевості співали народні та церковні пісні, грали на бандурі, сопілці. В мастках, де важко було знайти хорошого вчителя музики, дітей навчали самі батьки, які в свій час отримали музичну освіту в гімназіях, приватних пансіонах, інститутах для шляхетних дівчат або кріпосні музиканти. З періодичної преси, спогадів та популярної літератури, що описувала музичний побут різних верств населення в Україні, ми дізнаємось про наповнене різноголосною музикою життя українців: на вулицях міст з вікон будинків линула музика домашнього музикування, на площах, ярмарках, святах виступали оркестри; на танцювальних майданчиках грали духову музику для молодіжних розваг [5].

Підданий Росії відомий теоретик і музикант Гасса-де-Кальве, повернувшись із закордону писав у своїх спогадах: “Мені здається ..., що немає жодної нації у світі, яка б мала стільки ж природної схильності до музичного мистецтва, як наша...”. Він підкреслював, що музичному

вихованню своїх дітей українське дворянство надає особливого значення, тому що дуже рідко можна знайти родину або будинок без фортепіано [2, 4].

У роботі “Краткий очерк современного состояния музыкального образования в России” (1885 р.) її автор К. Вебер звертає увагу читачів на значення домашнього музикування у вихованні молоді, на могутній “вплив музики” на культурне проведення дозвілля. Музика збирала і об’єднувала навколо себе молодших і старших членів родини, що допомагало їм удосконалювати свою виконавську майстерність, і взагалі вільний час було прийнято проводити у заняттях музикою [1, 109].

Підтвердженням того, що домашнє музичне виховання в українських містах було масовим і стало могутнім фактором розвитку загальної культури українців, свідчить хроніка з рубрики “Музыкальные беседы” журналу “Киевский телеграф” (1859 р.): “Пройдіть вранці міськими вулицями і завулками, скрізь ви почуєте звуки фортепіано, що наповнюють повітря гаммами і вправами – а фортепіано в наш час самий загальний представник музичності. Пройдіть біля жіночих пансіонів. Там ще більша маса звуків обіллє, як дощем. ... Прогуляйтеся увечері по місту і ви почуєте в багатьох будинках звуки фортепіано, співу, скрипки, флейти, віолончелі” [5, 4].

За статистичними даними 1850 року в Україні було відкрито 1151 народну школу, де навчалися 58 262 учнів. Після приходу до влади Олександра II в царській Росії було поставлено питання щодо “корисності поширення письменності серед простого люду”, яке стало головною перешкодою в розповсюдженні грамотності серед населення.

К. Шамаєва, досліджуючи проблему музичної освіти в Україні першої половини ХІХ ст. пише, що освітні процеси і просвітницький рух сусідніх з Україною держав Росії і Польщі розвивався подібно один до одного, оскільки всі вони переживали події, пов’язані з долею держав і народів : повстання, визвольні рухи, боротьба за національну гідність, національну школу [7].

Однак, слід відмітити оригінальність і неповторність формування української культури цього періоду, “сповненого драматизму і величі народного духу”, в яку масова музична освіта зробила свій внесок. Сусідські багатівкові зв’язки України з російською і польською культурами безпосередньо впливали і збагачували одна на одну, але чарівність українського національного колориту проникала в зміст їх загальної музичної освіти в масових школах, через народні обряди колядування, щедрування тощо.

У середніх і вищих навчальних закладах, з метою залучення учнів до богослужінь організовувались церковні хори з кращих голосів і проводилось спеціальне навчання нотної грамоти, читанню з нот псалмів та духовних творів.

К. Шамаєва зазначає: “Статут навчальних закладів 1828 р. і постанови, що з’явилися за ним, завершили формування системи станової освіти, в якій чітко було визначено рівень знань для кожного стану : елементарне навчання для селян, нижча і середня освіта для міського люду – міщан, купців, різночинців, широка енциклопедична освіта і мережа привілейованих навчальних закладів чекали дворянську молодь. До останніх закладів належали гімназії і пансіони при них, інститути шляхетних дівчат, кадетські корпуси, шляхетні пансіони. Статути усіх названих закладів не відносили музику до обов’язкових предметів (на відміну від малювання), а передбачали організацію її навчання для бажаючих” [7, 23].

Початкова елементарна освіта була доступна лише селянам-кріпакам і найбіднішій частини міського населення у парафіяльних школах, в яких навчання проводили паламарі та диякони. За наказом Синоду дітей з бідних родин заохочували до церковного співу та до вивчення псалмів, гласів, ірмосів, а також навчали читанню церковної цивільної літератури, “священної історії”. Церковно-парафіяльна освіта мала велике значення для розвитку загальнокультурного рівня населення України тих часів.

Церковні хори, як один із шляхів навчання музиці й ознайомлення з музичною культурою, набули високої майстерності. За свідченням Гесса-де-Кальве, українські співаки у кафедральних соборах мають такі голоси, які нізачо не почуєш за кордоном, а церковні хори з сільських хлопчаків і дівчаток “перетворюють столповий спів на усолоджувальну гармонію” [2, 10].

Причетність до виконавської хорової майстерності пробуджувала бажання дітей і молоді навчатися далі й шукати подальших шляхів, щоб задовольнити свої освітньо-культурні потреби. Так, для продовження навчання особливій манері церковного співу, що був окрасою богослужіння Києво-Печерської лаври, її митрополитом архимандритом Філаретом була відкрита спеціальна хорова школа. Починаючи з ХVІІ і до кінця ХІХ ст. Києво-Печерська лавра була культурно-духовним центром для різних верст населення України та здійснювала просвітницьку місію у інших губерніях. “Лаврських ченців охоче використовували як учителів музики у Петербурзі” [7, 36]. Переведення ченців до інших церков і монастирів поширювало популярність церковного співу, що допомагало

виховувати за лаврськими традиціями молодих співаків. Досвід Києво-Печерської співочої школи переймали монастирі в інших губерніях України (Чернігівській, Полтавській, Поліській та ін.).

Цей величезний пласт церковної хорової культури і традицій хорового письма мав значний вплив на творчість відомих українських і російських композиторів різних часів (М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, О. Кошиця, М. Лисенка, К. Стеценка, П. Чеснокова та багатьох інших митців).

Система загальної музичної освіти віддзеркалювала державний принцип поділення освітніх установ для певних верст населення за їх соціальною приналежністю і водночас представляла собою синтетичний сплав музики різних жанрів (духовної, народної, світської).

Отже, характеризуючи музичну освіту в Україні XIX ст. можна зробити висновок, що не зважаючи на всі перепони і заборони Російської імперії просвітницькі ідеї ґрунтуються на національних загальнокультурних традиціях. У цей період відбулось розмежування двох самостійних видів музичної культури України – духовної і світської музики, що сприяло становленню і подальшому розвитку двох освітніх музичних систем, які, не дивлячись на самостійність, використовували у своїй практиці кращі здобутки кожної з них [7, 47].

Література

1. **Вебер К.** Краткий очерк современного состояния музыкального образования в России. – М., 1885. – 119 с.
2. **Гесс-де-Кальве.** Теория музыки. – Харьков, 1818. – Ч. I. – С. 5-12
3. **Грушевський М.** Історія України-Русі / Михайло Грушевський – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 6. – 648 с.
4. **Краткий очерк современного состояния музыкального образования в России.** – М., 1885. – С. 101-112.
5. **Музыкальные беседы** // Киевский телеграф. – 1859. – № 23. – С. 3-5.
6. **Музыкальная энциклопедия.** – Т. 4 / [главн. ред. Ю. В. Келдыш]. – М. : Советская энциклопедия, 1978. – 974 с.
7. **Шамаева К. І.** Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст. : навч. посіб. / К. І. Шамаева. – К. : ІЗМН, 1996. – 112 с.
8. **Шреєр-Ткаченко О. Я.** Історія української музики. / Онісія Яківна Шреєр-Ткаченко. – Ч. I. – К. : Музична Україна, 1980. – 195 с.

УДК 373.5.016:784.072

Мережко Ю. В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ ОСЯГНЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ (II половина XIX – початок XX століття)

В статті розкривається проблема забезпечення старшокласників знаннями в області української вокальної музики другої половини дев'ятнадцятого-конця двадцятого століття на основі культурологічного обзора вивчаемого матеріала.

Ключевые слова: культурологічна основа, українська вокальна музика, старшокласники.

Головним стрижнем «Концепції загальної середньої освіти» є розвиваюча, культуротворча домінанта, що передбачає виховання особистості з високим рівнем національної свідомості, здатної до самоосвіти, саморозвитку, творчого розв'язання проблем. «Діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного та загальнолюдського» [1, 12].

Дотримання принципу особистісно-орієнтованого навчання сприяє розкриттю творчих можливостей кожного учня, вдосконаленню його вмінь, навичок, смаків, збагаченню особистісних якостей, формуванню ціннісного ставлення до дійсності. Метою художньо-музичної освіти старшокласників у загальноосвітній школі є розширення світоглядних уявлень, розвиток та закріплення естетичного ставлення до мистецтва, вокального зокрема, і головне, формування естетичної культури, духовно-ціннісних орієнтацій школярів.

Художньо-естетична галузь в школі реалізується через традиційні уроки з музики та образотворчого мистецтва. Велика увага відводиться втіленню інтегрованих підходів до мистецького розвитку молодших школярів та підлітків. Авторами запропонованого інтегрованого курсу